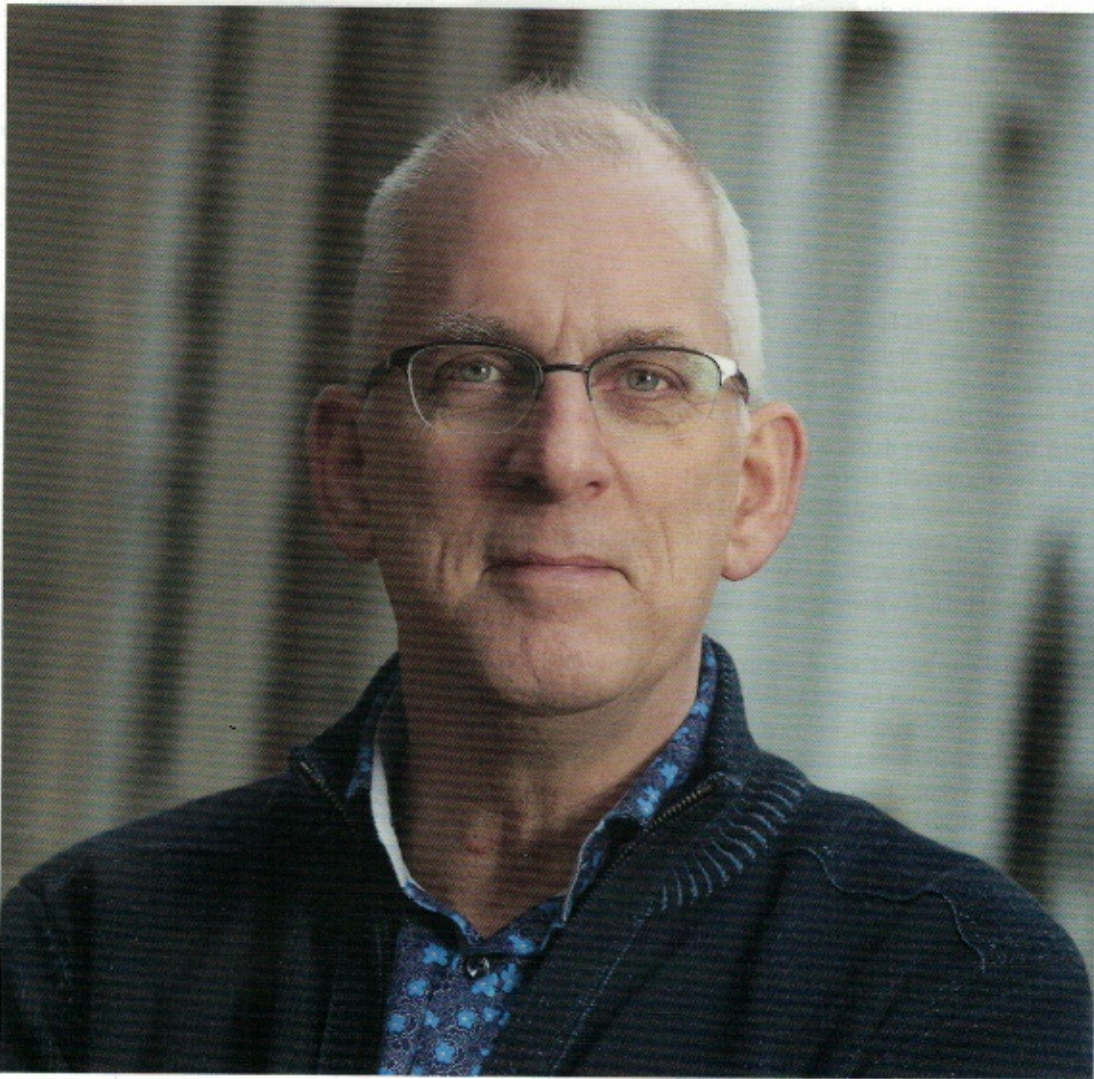


Uitwisseling tussen Werner van de Vrede en Andries Baart
over Presentiebenadering

Present



Werner van de Vrede legde Andries Baart – op afstand – een aantal vragen voor over afstand en nabijheid. Andries Baart antwoordde daar schriftelijk op. Deze uitwisseling was het resultaat.

Door Andries
Baart & Werner
van de Vrede

>>

De presentiebenadering legt de nadruk op professionele nabijheid in tegenstelling tot professionele afstand. Wat houdt dat in en waar liggen de grenzen?

Presentiebeoefening is door en door relationeel: wat je doet of laat met al je vakkennis en methodische vaardigheden geschiedt op geleide van de relatie met de zorgvrager: wie is dat, waar draait dat leven om, waar worstelt iemand mee – wat niet hetzelfde is als: wat is zijn behoefte of probleem –, wat kan iemand aan en welke hulp zou in dit bijzondere geval kunnen helpen? Met presentie wil je vermijden dat professionals als automaten, geprogrammeerd met doelen, methoden, opdrachten en richtlijnen, hun werk doen. We weten uit onderzoek dat dat mismatches oplevert: heel goed uitgevoerde handelingen die voor de betrokkenen echter nergens op slaan. Als je relationeel afstemt en aansluit, word je niet ineens onprofessioneel, zet je niet je kennis en vaardigheden of de normen van je vak overboord. Helemaal niet zelfs: alleen wat je daarvan gebruikt, bepaalt de relatie, wordt op maat gemaakt voor die context en voor die situatie. Het is een zoekproces, steeds weer. Om dat te kunnen moet je dichtbij komen, zo mogelijk in iemands huis, leefwereld, buurtje: daar leer je begrijpen wat kan helpen. Je kunt maar beter nieuwsgierig en geïnteresseerd zijn – dat is wat anders dan empathische clichés gebruiken – en je moet trouw zijn: niet weggaan voor het klaar is, vindbaar, aanspreekbaar en stoorbaar zijn. Ja, dat vergt een investering maar het betaalt zich terug, want mismatches zijn peperduur en voegen leed toe. En ja, dat is soms een pijnlijk gezoek en gedoe, maar dat is alles waar je je niet gemakkelijk van af maakt, toch?

“Volgens de presentiebenadering kom je ook als professional niet snel te dichtbij. Maar je moet dan wel het verschil kennen tussen “op afstand” (afstandelijk, formeel, etc.) en “met afstand”. Dat laatste moet altijd en betekent: kom alsjeblieft dichtbij maar houd je kop erbij, denk na, overleg. Dat “met afstand” is een kenmerk bij uitstek van professionaliteit! Die nabijheid – Geert van der Laan, de eerste hoogleraar maatschappelijk werk in Nederland, zei het al – is een professioneel vereiste. Hij zei: ik zou niet weten hoe we ons vak zonder die nabijheid (presentie, relationaliteit) zouden kunnen uitoefenen. We móeten wel aansluiten en afstemmen – wat hebben we anders te bieden? Hij vond deze presentie de kern van alle zorg- en hulpverlening, zelfs in een gedwongen kader en zelfs bij bijzonder moeilijk bereikbare mensen.”

In het Praktijkboek Presentie (2019) zijn enkele paragrafen gewijd aan de metafoor ‘Als een vriend...’. Wat zijn de overeenkomsten en de verschillen tussen vriendschap en de professionele relatie volgens de presentiebenadering?

“Professionals wordt geleerd niet de vriend of vriendin van de klant te worden – en daarmee ben ik het gewoonlijk van harte eens. Als dat gebeurt, is de kans immers groot dat het “met afstand” van daarnet verloren gaat en de noodzakelijke bezonkenheid opgeofferd wordt aan voortrekkerij, favoritisme. Maar in ons onderzoek naar wat cliënten ervaren als goede zorg, leerden we dat hooggewaardeerde werkers werden benoemd als: hij is net een vriend voor mij, ze voelt als een zus, zij behandelt mij alsof ik een familielid ben. Je ziet: men zegt dus

niet dat ze het zijn maar dat het erop lijkt, “is ...als”, “voelt ... als”. Wat betekent dat? Uit onze analyses blijkt dat de onderzochten niet alleen expertise willen, maar ook iemand die het beste met hen voor heeft, die zo nodig voor hen opkomt, naar hen omkijkt als de nood aan de man is, met hen meedenkt als de verwarring of het verdriet te groot is, en hen niet verlaat als het moeilijk wordt. Dat zijn kwaliteiten die men praktisch maar ook in de wetenschap en de kunst verbindt met vriendschap. Presentiebeoefenaren worden geholpen om te kijken vanuit de positie van een vriend(in): ze nemen dat perspectief in en de vraag is dan, wat zie je nu, wat zou je doen of laten als de ander als een vriendin was? Het gaat ons dus om een “alsof”, een metaforische positie. Zo leer je goed zien wat er bij iemand op het spel staat en wat er van de zorg wordt gevraagd. Het is subtiel, maar we zeggen dus niet: “wees een vriend”!

In hoeverre is het mogelijk om als presentiewerker professioneel boos te worden op een cliënt? Wat kan dit betekenen voor de relatie en is presentie mateloos?

“Ik zei het al, het gaat in de presentie om relationeel werken. Dat kan in allerlei gradaties gebeuren, variërend van heel zwak – waarbij je niet veel verder gaat dan netjes, communicatief en servicegericht te werk gaan – tot heel sterk, waarbij de relatie echt bepalend is voor wat je doet, ook bijvoorbeeld als arts, psychiater of onderwijzer. Relationeel werken is in veel opzichten een correctie van werkers die misschien wel vakkbekwaam zijn, maar helemaal op zichzelf koersen in wat kan, moet, mag en goed is. De professionele logica voert dan de boventoon, de zorg wordt uiteindelijk geboden waar, wanneer en zoals de professional dat wil, ook waar men vriendelijk en communicatief is. Wij noemen dat “zelfreferentieel” en bedoelen dan: de professional biedt zorg en blijft daarbij in zijn of haar eigen systeem. Vergeleken daarmee is relationeel werken een doorbraak in wat ertoe doet in de zorg, hoe er gekeken wordt, welke grenzen tellen en hoe bepaald wordt wat als goed nagestreefd wordt. Niet nóg meer professionele logica. Dichterbij, levensechter, opener en met meer oog voor de wie de zorgontvanger is.

“Sommigen denken daarom dat de presentie cliënt *central* of *person central* is: de klant zou koning zijn en het motto “u vraagt, wij draaien”. Maar dat is absoluut niet zo. In relationeel werken staat niet één van de polen centraal – hetzij de werker, hetzij de klant – maar de relatie zelf met de open en vrije inbreng vanuit twee (of meer) kanten. Er is ruimte en aandacht voor de zorgvrager, maar hetzelfde geldt voor de zorggever. Die brengt zijn of haar expertise in, wat hij of zij waarneemt, eventueel zijn of haar gevoelens (ongerustheid, medeleven, opluchting) en advies. In die relatie staat er veel op het spel en daarom kan ook gestreden, gegeten, getroost of getreurd worden. Relationeel werken is niet voor de bangeriken en ook niet voor de sentimentelen. In die relatie zal de werker ook grenzen aangeven: dat kan ik niet, dat is te veel gevraagd, dat lijkt me heel dom, hier ligt mijn grens. Bij cliënt *central* is dat misschien moeilijk, bij *relatie central* niet. De werker verbergt zich niet.”

'Overigens zien we in ons onderzoek dat als de zorggever relationeel werkt, de zorgontvanger dat gewoonlijk ook gaat doen: die gaat ook zorg dragen voor de professional. We hebben het keer op keer gezien, in de gezondheidszorg, in de jeugdzorg, in de gehandicaptenzorg, in het maatschappelijk werk of in het buurtpastoraat. Zelfs als het mag, bellen mensen niet snel in de avonden of weekends, ze bieden de werker gemakkelijk soep of een broodje aan, moedigen hem of haar aan naar huis te gaan en uit te rusten. Wie zorg geeft, ontvangt het ook en wie straf en formeel werkt, krijgt naventende reacties van eisende klanten die ook een straffe en formele toon aanslaan. Relationeel werken is niet mateloos, maathouden wordt niet met harde regels maar door beide partijen bewaakt.'

Wat zijn de uitdagingen en kansen wat betreft afstand en nabijheid in de cliëntrelatie ten tijde van de coronacrisis?

'Het fenomeen "afstand houden" is dubbelzinnig en heeft niet één betekenis. Afstandelijke middelen gebruiken schept niet per se afstand: je kunt er je belangstelling, trouw en bekommernis mee tonen. Zeker, de bandbreedte is versmald, want je kunt de ander niet fysiek meemaken, maar dat verlies kan beperkt gehouden worden. Misschien vind je het een gekke vergelijking maar de "epistolaire kunst" (de kunst van brieven schrijven) is een heel intieme kunst: de afstand biedt ruimte om je uit te spreken, heel dichtbij te komen en te zeggen wat je in fysiek contact soms niet durft. Niemand valt je in de rede. Sporen van die kunst zie je nu nog op Facebook of Twitter, al zit er gemakkelijk allerlei ruis bij. Ik begrijp dat als je je intake van een psychiatrische patiënt met skype moet doen, je je gehandicapt voelt en afstandelijk. De kunst van het brieven schrijven is dan ver weg. Je moet nabijheid leren ontwikkelen en cultiveren, in het gewone gesprek en net zo goed in een skypegesprek. Als je skype louter als instrument ter hand neemt en je verandert amper iets bij jezelf, dan is het armoetroof. Nabijheid is, in welke vorm dan ook, iets wat je moet ontwikkelen; het komt nooit uit de hemel gevallen en zit evenmin ingebakken in je genenpakketje.'

**Je moet trouw zijn:
niet weggaan voor
het klaar is, vindbaar,
aanspreekbaar en
stoorbaar zijn**

In het nawoord van het Praktijkboek Presentie (2019) zegt u nadrukkelijk dat presentie ook morele en politieke implicaties heeft. Wat kan presentie ons leren over de afstand en nabijheid tussen rijk en arm, de vreemdeling en de ons bekende, de rechthebbende en de niet rechthebbende?

'Zorg werkt altijd als een spiegel: aan de zorg kun je zien wie in onze samenleving in tel is en wie niet, voor wie we wat over hebben en voor wie niet, wie mee mag doen en wie niet, of wie – al dan niet met een beroep op zelfredzaamheid – zichzelf moet zien te bedruipen. Zorg berust op een politiek-ethisch verhaal en draagt dat uit. Als je zorg voor coronapatiënten in Nederland vergelijkt met die in de VS, zie je meteen wat ik bedoel. Maar het geldt ook voor zorggevers: wie wordt geacht zorg te geven (vrouwen?) en wie is daarvan vrijgesteld, met welke financiële vergoeding of status is zorggeven verbonden? Corona leidt in elk geval tot eerherstel van het zorgwerk. Als politiek fenomeen toont zorg ons welke vorm van solidariteit in de zorg is opgenomen, niet alleen op nationaal niveau, maar ook wereldwijd. Ik ben ook hoogleraar in Zuid-Afrika en zie met lede ogen aan hoezeer, minstens tot nog toe, heel onze Nederlandse inzet gericht is op corona hier: de boodschap is toch echt 'eigen virussen eerst'. Zorg die zoals presentie relationeel is, is intern verbonden met sociale gerechtigheid – dat is in vele landen trouwens ook vastgelegd in de beroepscode van het maatschappelijk werk.'

Andries Baart is geestelijk vader van de Presentietheorie en bijzonder hoogleraar verbonden aan UMC Utrecht, afdeling psychiatrie en aan de North-West University in Zuid-Afrika. Werner van de Vrede is ambulantly hulpverlener

Bronnen

- Baart, A. (2020). Sociaal afstand nemen, deel 1, 2 en 3, zie www.presentie.nl/actueel/333-presentie-in-coronatijd-4-tijd-voor-bezinning
- Beurskens, E., Linde, M. van der, & Baart, A. (2019). *Praktijkboek presentie*. Bussum: Coutinho.
- www.andriesbaart.nl

